

Muuseumide arendamine: kogudest külastajateni

Pille Runnel

Eesti Rahva Muuseumi aastaraamatu käesolev number (kd 64 nr 2) uurib muuseumitööd. Ühiskonna ootus kultuuriorganisatsioonidele on seotud nende tõhusa, kuluefektiivse toimimisega. Tõhususe suurendamisele suunatud tegevused on aga ainult üks osa sellest, mis muuseume vormib – määravaks on laiem kontekst, sealhulgas ühiskondlikud olud ja ajastule omased väärtused. Käesolev number koondab nelja artiklit, mis

käsitlevad muuseumide „köögipoolt“: organisatsiooni toimimist alates kogumispraktikatest ja kogude haldamisega seotud küsimustest kuni muuseumide väärtuspakkumuse kujundamiseni. Kõik need põhinevad museoloogia valdkonna viimase aja uuringutel või individuaalsetel uurimisprojektidel. Artiklid pakuvad niisiis ka läbilõiget Eesti muuseumiuurijate praegusest tööst, näidates uuritavate teemade järjest laiemat haaret. Loodetavasti toetavad uurimistöö tulemused ka muuseumivaldkonna arengut.

Üks uurimisvaldkondadest on muuseumikogude kujunemine, hindamine ja süstematiseerimine, mis suunab ka seda, mida ja millest lähtuvalt muuseumid tulevikus koguvad. Mis kogudega toimuvat mõjutab – kas tehtavad otsused ja toimuvad muutused sõltuvad pigem muuseumitöötajate kogemusest ja asjatundlikkusest või on aluseks avalikkusele nähtavad, eri osapooltega ühiselt läbi arutatud ja kokku lepitud kriteeriumid? Teise teemana on

fookuses muuseumide tööelu ja ajaressursi kasutamise viiside varieerumine. Milliseid taktikalisi valikuid teevad muuseumitöötajad, et oma rollis püsida, eesmärke täita ning kogeda tööga rahulolu ja eneseteostust? Kolmandaks on luubi all muuseum kui organisatsioon, mis rakendab ja sünteesib oma tegevuses nii mittetulundusliku väärtuspakkumisega organisatsioonide kui kasumit taotlevatel ärimudelitel põhinevate ettevõtete põhimõtteid.

Muuseumid on silmitsi vajadusega hinnata kogude kasvu erinevatest külgedest: lisaks kultuurilise väärtusega arvestamisele on kogude pikaajalisel säilimisel ühiskonna vaates oluline ka säilitamise majanduslik mõõde. Arutelud selle üle, mis määrab kogude väärtuse ja kui suur tohib siin olla rahapõhise otsustamise roll, on kestnud juba kaua ja museoloogid on siin püsinud ettevaatlikult kriitilisel positsioonil. Näiteks leiavad Sharon Macdonald ja Jennie Morgan (2022), et muuseumid ja pärand on olulised majandussüsteemidele alternatiivi pakkuvad väärtuste hoidmise kohad. Selle

teadvustamisele ja kommuniqueerimisele kaasa
aitamine on muuseumitöötajate ülesanne.
Samas on vajadus säästa tuleviku nimel ja
tulevikule nende hinnangul osa konkreetsest
kaasaegsest museoloogilisest nägemisviisist,
mis pole universaalne ei ajalooliselt ega
ruumiliselt. Nad leiavad, et paljuski on see
utoopiline maailmavaade; see on võimatule
kogumise viisile lootmine, mille juures pole
kohta ökonoomsel lähenemisel. Käesolevas
numbris ilmuv artikkel „Etnograafiapärandi
määratlemisest ja kogumisest Eesti
muuseumides“ (Jana Reidla, Ene Kõresaar,
Kirsti Jõesalu) tõukus Tartu Ülikooli
etnoloogiaosakonna tööühma uuringust
materiaalse etnograafiapärandi kogumisest,
kasutamisest ja säilimisest Eesti muuseumides,
mis viidi läbi Muinsuskaitseameti tellimusel
2020. aastal. Uuring keskendus etnoloogia
ning praktilise muuseumitöö kokkupuutealal
asuvatele küsimustele etnograafiapärandi
mõistest, etnograafilise kogumise põhimõtetest
ning etnograafiakogude korraldamisest. Uuringu
teostanud etnoloogid käsitlesid eri lähenemisi

„etnograafilise eseme“ defineerimisel ja analüüsisid Eesti muuseumide igapäevatoos tehtavaid valikuid etnograafiapärandi käsitlemisel. Autorite hinnangul aitas uuring tuua tähelepanu esemete etnograafiakogudesse määramise teemale, mis on nende hinnangul Eesti muuseumiprofessionaalide tunnetuslik ja subjektiivne tegevus. Kuna valikud ja kriteeriumid etnograafilisuse määramisel on aja jooksul problemaatilisemaks muutunud, on mõned muuseumid etteantud struktuuri tulemusena muuseumides aastakümnete eest loodud etnograafiakogud praeguseks külmutanud või sellest liigendusest täiesti loobunud. Kuigi uuringu tellijale oli võtmeküsimus sisendi saamine pärandihoidla projekti jaoks, jäi vastus küsimusele, kuidas aitab etnograafiapärandi mõistele tuginev kogude hindamine kaasa pärandihoidla planeerimisele, uuringu tegijate silmis jätkuvalt õhku.

Teises (etnograafia)kogude teemalises artiklis „Päritolu-uuringutest Pitt Riversi muuseumi Maria Czaplicka Siberi kollektsiooni näitel“ teeb antropoloog

Jaanika Vider ülevaate muuseumikogust Pitt Riversi muuseumis, asetades oma käsitluse debattidesse, mis on viimastel aastatel olnud eriti Euroopa muuseumidega seotud avalike arutelude üheks tulipunktiks: need on museaalide päritolu uuringud, sealhulgas museaalide reinterpretatsiooni ja restitutsiooni küsimused. Päritolu-uuringud ehk esemete geograafilise päritolu ning nende muuseumisse sattumise ajalooliste tingimuste uurimine ei ole seotud aga vaid esemete tagastamise aruteludega. Eriti just varaste muuseumikogude kujunemise uurimine aitab saada uusi teadmisi muuseumide ja teaduse ajaloost. See omakorda aitab rikastada muuseumide poolt tänapäeva külastajaile pakutavaid kogemusi ja teadmisi. Etnograafiamuuseumides on kogude päritolu-uuringud arutelu keskmes olnud juba mitukümmend aastat. Artiklis käsitletakse lähemalt Maria Czaplicka etnograafiliste esemete kollektsiooni Oxfordi ülikooli juures asuvas Pitt-Riversi muuseumis. Maria Czaplicka Siberi esemete kogusse

kuulub suurem osa muuseumi Siberist kogutud etnograafilisest materjalist. Aastail 1914–1915 juhtis Czaplicka etnograafilist ekspeditsiooni Jenissei kubermangus Kesk-Siberis, kogudes igapäevaesemeid, rituaalseid esemeid ja arheoloogilisi leide peamiselt evengi, dolgaani, nganassaani, neenetsi ja keti rahvastelt. Millised on muuseumi võimalused nende kogude päritolukogukondadele kättesaadavaks tegemisel ja ühisel tõlgendamisel tänapäeval?

Muuseumide toimimine sõltub suuresti organisatsioonikultuurist, sealhulgas tööelu korraldamisest. Tööelu osaks on kasvav hulk digirakendustel või analoogkandjatel põhinevaid planeerimistööriistu ja tööandjate korraldatud ning vahendatud ajajuhtimiskoolitused. Sellises vaates pole aeg mitte töötaja ja organisatsiooni „ressurss“, vaid sotsiaalne praktika. Erinevate ajahalduslike püüdluste ja taktikate edukuse eelduseks on see, et töötajad saavad jälgida oma tegevusi ning luua teatud tingimuste korral koguni uusi või muudetud ajalisi

struktuure oma igapäevatöös ka siis, kui teda mõjutavad tingimused, mida ta ise ei kontrolli. Info- ja kommunikatsiooniteadlase Krista Lepiku artikkel „Aeg, sotsiaalse aja kiirenemine ja ajalised taktikad Eesti muuseumitöötajate vaates“ põhineb teoreetilisel „aja kiirenemise“ mõistel. Praegust tööelu iseloomustab töötempo kasv, mis on töö tegemisel läbivaks jooneks ka siis, kui me seda pidevalt ei teadvusta. Kuivõrd aja kiirenemine toimub valdkonniti ja erinevatel ühiskonna tasanditel erinevas tempos (Rosa 2013), leiab Lepik, et töökorralduses ilmneb see ajalistes pingeväljades. Nagu teisedki teadmustöötajad, on muuseumitöötajad suhteliselt vabad oma tööpäeva korraldamises, kuid igapäevatöö edukust määrab nende võime nende pingeväljadega toime tulla.

Kultuuriministeeriumi andmetel on Eestis 2022. aasta seisuga 174 muuseumi. Enne Covid-19 tervisekriisi võõrustasid muuseumid aastas veidi alla 3,4 miljoni külastaja (Kultuuriministeeriumi

kodelehekülge), mis tähendab, et tegu on märgatava suurusega kultuurisektoriga. Valdkonna arendamisel on kaalukaasil muuseumide traditsioonilised funktsioonid, nagu kogumine, säilitamine ja uurimine, teisalt aga atraktiivse külastuskeskkonna loomine. Muuseumide arendusotsuste tegemisel on roll seega ka valdkonna majandusliku ja sotsiaalse mõju hindamisel: ühelt poolt tuleb leida ja näidata kasu, mida on toonud majanduslikud investeeringud, teisalt tuleb osata näidata ka teiseid ja uusi kultuuritegevuste loodud tervikmõjusid. Birgit Priiki artikkel „Ärimudelite analüüs Eesti muuseumide näitel“ vaatleb Eesti muuseumide toimimist majanduslikku väärtust loovate organisatsioonidena. Autor analüüsib Eesti muuseumide tegevust reguleerivaid alusdokumente, järeldades, et need on tervikuna pigem laialivalguvad: kui küsimustele „mida“ ja „kuidas“ on dokumentides valdavalt vastatud, siis küsimustele „miks“ ja „kellele“ on keeruline konkreetseid vastuseid leida. Seega on

ka muuseumikülastaja vaatepunktist keeruline mõista, miks ja millist väärtust üks või teine muuseum loob. Käsitletud muuseumid rakendavad valdavalt kombineeritud ärimudelit, kus on kasutatud nii tulundus- kui ka mittetulundussektori ärimudeli elemente. Võttes aluseks Osterwalderi ja Pigneuri käsitluse (2010), on selline lähenemine omane eelkõige mittetulunduslikele organisatsioonidele, kelle puhul on rahastajaks riik või muu doonororganisatsioon ning kes loovad väärtust või hüve eelkõige ühiskonnale. Kuna samas on suurenenud muuseumide vajadus teenida omatulu, tähendab see, et muuseumidel tuleks väärtuspakkumuse väljaarendamisel ja kommunikatsioonis selgemalt külastajale mõelda.

Autori järeldused pole üllatavad: kuigi kaasaegsed muuseumid tajuvad end külastajakesksena, ja Eestis kinnitab külastajatele orienteeritust ka muuseumikülastajate kasvav arv, ei pruugi senised organisatsiooni arendamise

metodoloogiad seda vaateviisi toetada. Kohati võib vaja olla ka uusi ja tõhusamaid metodoloogiaid. Oleme ERMis rahvusvahelise teadlasi ja kultuurikorraldajaid koondava tööruhmag¹ tegelenud Osterwalderi ja Pigneuri käsitlusel põhineva ärimudeli rakendatavuse analüüsi ja arendamisega. Autorite endi vaates on nende mudel disainitud ka mittetulundussektorile (Osterwalder ja Pigneur 2010: 264), kuid tegelikkuses see sellisena hästi ei toimi. Alternatiivina oleme välja töötamas mudelit (nn mõjude lõuend – inglise k *impact canvas*) kultuuri- ja loovsektorile, mis toetaks äriotsuste tegemist organisatsioonide mõju mõõtmise, analüüsi ja andmepõhise otsustamise toel, arvestades selgemalt ka sotsiaalse kontekstiga. Tööriist saaks toetada muuseumi pakutavate teenuste väärtuspakkumuse täpsustamisel ja tõhustamisel ning uute teenuste loomisel.

¹ Me Mind. Muuseumisündmused – andmeanalüütilised lähenemised kohalikule keskkonnale avaldatava mõju mõõtmisele (www.memind.eu).

Allikad ja kirjandus

Hartmut, Rosa. 2013. *Social Acceleration: A New Theory of Modernity*. New York: Columbia University Press.

Kultuuriministeerium. <https://www.kul.ee/kultuurivaartused-ja-digitaalne-kultuuriparand/muuseumid/muuseumid-eestis> (viimati külastatud 16.06.2022).

Macdonald, Sharon ja Jennie Morgan. 2022. Mida mitte koguda? Ekspertidejärgne düstoopia ja esemete üleküllus. – *Kohanevad ja eksperimentaalsed muuseumid. Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat 65*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 349–367.

Osterwalder, A., ja Pigneur, Y. 2010. *Business Model Generation: A Handbook for Visionaries, Game Changers, and Challengers* (Vol. 1). John Wiley & Sons.